

Barns delaktighet
i utredningar om vårdnad,
boende och umgänge

Du får gärna citera Socialstyrelsens texter om du uppger källan, exempelvis i utbildningsmaterial till självkostnadspris, men du får inte använda texterna i kommersiella sammanhang. Socialstyrelsen har ensamrätt att bestämma hur detta verk får användas, enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (upphovsrättslagen). Även bilder, fotografier och illustrationer är skyddade av upphovsrätten, och du måste ha upphovsmannens tillstånd för att använda dem.

Artikelnummer 2014-12-40.
Publicerad www.socialstyrelsen.se, december 2014

Förord

Socialstyrelsen har på regeringens uppdrag kartlagt barns delaktighet i utredningar om vårdnad, boende och umgänge.

När föräldrar inte kan komma överens om vårdnaden, var barnet ska bo eller hur umgänget ska utformas kan det leda till att domstolen måste besluta om detta. Domstolen fattar beslut om vad som är barnets bästa med stöd av en utredning som socialtjänsten gör. Socialstyrelsen har undersökt i vilken utsträckning och på vilket sätt socialtjänsten ser till att barnen kommer till tals och i vilken mån barnens åsikter beaktas i utredningarna. Resultatet redovisas i denna rapport.

Utredare Gunilla Westerdahl har varit projektledare. I projektgruppen har Gunilla Cederström, Solveig Freby och Charlotte Uggla ingått. Socialstyrelsen har samrått med Barnombudsmannen.

Ansvarig enhetschef är Beatrice Hopstadius.

Lars-Erik Holm
Generaldirektör

Innehåll

Förord	3
Sammanfattning	7
Uppdraget	9
Metod och genomförande.....	9
Bakgrund	11
Förändringar i föräldrabalken	11
Strategi för att stärka barns rättigheter	12
Barns delaktighet.....	14
Barns erfarenheter av att komma till tals.....	15
Resultat från enkät och granskning	17
I vilken utsträckning kommer barn till tals?	17
Hur beaktas barnens åsikter?.....	20
Vilka metoder och hjälpmedel använder utredarna?.....	22
Familjerättssekreterarna om barnen	23
Kommunerna organiserar och arbetar olika	27
Diskussion och rekommendationer	29
Referenser	33
Bilaga 1: Utvalda kommuner.....	34
Bilaga 2: Barns rätt att komma till tals.....	35
Bilaga 3: Tabell och diagram.....	37
Bilaga 4: Aktuella regeringsuppdrag inom familjerättsområdet.....	41

Sammanfattning

Varje år upplever ca 50 000 barn att deras föräldrar separerar. När föräldrarna inte kan komma överens om vårdnaden, var barnet ska bo eller hur umgänget ska utformas kan det leda till att domstolen måste besluta om detta. Domstolen fattar beslut om vad som är barnets bästa med stöd av en familjerättslig utredning. År 2013 var det knappt 7 200 barn som var föremål för socialtjänstens utredningar om vårdnad, boende eller umgänge. [1]

Socialstyrelsen har på regeringens uppdrag kartlagt barns delaktighet i utredningar om vårdnad, boende och umgänge. I en enkät har Socialstyrelsen ställt frågor till landets alla kommuner, bland annat om från vilken ålder barn kommer till tals. Därutöver har Socialstyrelsen genom att granska akter och intervjua handläggare i femton kommuner undersökt i vilken utsträckning och på vilket sätt socialtjänsten ser till att barnen kommer till tals och i vilken mån barnens åsikter beaktas. I uppdraget har Socialstyrelsen samrått med Barnombudsmannen avseende barns erfarenheter av att komma till tals i utredningarna.

Barnets rätt att uttrycka sin vilja och att få sina synpunkter beaktade framgår av bestämmelser i föräldrabalken (FB) som i sin tur bygger på barnkonventionens artikel 12 om barns rätt att komma till tals. Att barnet kommer till tals innebär att barnet får en möjlighet att uttrycka sina åsikter och berätta om sina erfarenheter. Den som gör en utredning om vårdnad, boende och umgänge ska försöka klarlägga barnets inställning och redovisa den för rätten. Barnets vilja är en viktig del i domstolens bedömning av vad som är barnets bästa.

Socialstyrelsen konstaterar följande:

- Barns rätt att vara delaktiga är väl förankrad, men barn får ändå olika förutsättningar att komma till tals.
- Socialtjänsten träffar så gott som alla barn, oavsett ålder, vid ett hembesök hos vardera föräldern.
- Ungefär en tredjedel av barnen i de utredningar som Socialstyrelsen granskade hade inte haft något enskilt samtal med utredaren.
- De barn som hade enskilda samtal fick ett eller två.
- I vilken utsträckning barn får enskilda samtal ökar med åldern. Barn som är yngre än fem år kommer sällan till tals enskilt. Barn som är tretton år och äldre kommer så gott som alltid till tals.
- En femtedel av kommunerna har en åldersgräns för när barn erbjuds enskilda samtal.

- Drygt en fjärdedel av kommunerna använder inte metoder för att underlätta för barnen i samtalen och inte alla kommuner anpassar samtalsmiljön till dem.
- Barnets inställning framgår oftast i utredningen, men socialtjänsten dokumenterar inte i samma utsträckning hur barnets inställning påverkat bedömningen.
- Socialtjänsten stämmer av samtalet med barnet, men informerar inte barnet om sin bedömning och rekommendation till domstolen.
- Socialtjänsten erbjuder inte barnet, eller barnets familj, ett uppföljande samtal efter att utredningen avslutats och domen kommit.

Socialstyrelsen rekommenderar följande:

- Socialtjänsten bör i större utsträckning anpassa möten och samtal efter barnets individuella förutsättningar.
- Socialtjänsten bör genom ett systematiskt kvalitetsarbete tillförsäkra alla barn delaktighet utifrån individuella förutsättningar.
- Alla kommuner behöver ha kunskap om och tillgång till metoder som underlättar för barnen vid samtal.
- Socialtjänsten bör genom ett systematiskt kvalitetsarbete säkerställa att avslutande samtal genomförs med barnen.
- Socialtjänsten bör ta reda på barnens uppfattning om samtalen för att sammanställa och använda i kvalitetsutvecklingen.

Socialstyrelsen avser att

- utarbeta ett meddelandeblad för att ge socialtjänsten stöd i tillämpningen av bestämmelsen enligt 5 kap. 1 § FB, om uppföljning efter att domen kommit, samt
- ta fram barnanpassad information om socialtjänstens och domstolens roll vid utredningar om vårdnad, boende och umgänge.

I kartläggningen har Socialstyrelsen uppmärksammat ett dilemma som handlar om hur utredare ska uppfylla kravet att dokumentera barnets åsikter och samtidigt ta hänsyn till barnets integritet och behov av skydd. Frågan är på vilket sätt utredaren ska följa lagens krav och ändå ta hänsyn till barnet? Socialstyrelsen finner att det kan vara en fråga för den utredning som på regeringens uppdrag ska utvärdera 2006 års vårdnadsreform. Det kan finnas skäl att förtydliga hur dilemmat ska hanteras.

Uppdraget

Socialstyrelsen har fått i uppdrag av regeringen att kartlägga i vilken utsträckning barn kommer till tals i utredningar om vårdnad, boende och umgänge och hur barnens åsikter beaktas.

Socialstyrelsens ska enligt regeringens uppdrag kartlägga

- i vilken utsträckning barn kommer till tals i familjerättsliga utredningar om vårdnad boende och umgänge inom socialtjänsten,
- på vilket sätt detta görs och när det sker,
- i vilken utsträckning barnets åsikter tillmäts betydelse,
- hur åsikterna dokumenteras, samt
- vilka metoder som tillämpas för att ge barnet möjlighet att framföra sina åsikter.

Socialstyrelsen ska också samråda med Barnombudsmannen och redovisa barns erfarenheter av att komma till tals i familjerättsliga ärenden om vårdnad, boende och umgänge. Socialstyrelsen ska dessutom utifrån kartläggningen överväga om åtgärder behöver vidtas för att stärka barnets ställning i ärenden om vårdnad, boende och umgänge, och vid behov lämna förslag på sådana åtgärder. Uppdraget ska redovisas till regeringen senast den 31 december 2014.

Metod och genomförande

Kartläggningen har omfattat en enkät till landets samtliga kommuner samt granskning av utredningar i femton slumpvis utvalda kommuner. I samband med kommunbesöken har familjerättsutredare intervjuats i grupp. Barnens erfarenheter har Socialstyrelsen tagit del av genom intervjuer med familjerättssekreterarna och genom sammanställningar från Barnombudsmannen, BO, respektive Barnets rätt i samhället, BRIS.

Kartläggningen

I enkäten har Socialstyrelsen ställt frågor om kommunen har åldersgränser för barnsamtalen och i så fall vilka, om metoder används samt vilka utbildningsbehov kommunerna anser att familjerättssekreterarna har. Det är 79 procent av kommunerna som besvarat enkäten.

Utredningar granskades i femton kommuner. Kommunerna togs fram genom ett statistiskt slumpurval. De är av olika storlek och fördelade över landet. Urvalet har gjorts i fem kommungrupper indelade utifrån befolkningmängd. Tre kommuner slumpades i vardera kategorin. De utvalda kommunerna redovisas i bilaga 1.

Socialstyrelsen har i respektive kommun tagit del av fem till tio utredningar från åren 2013 och 2014. Det mindre antalet i de små kommunerna, som inte alltid gör så många utredningar under en tvåårsperiod.

Totalt har 130 utredningar, avseende lika många barn, granskats. Granskningen har utgått från en mall. Frågeställningar var i vilken utsträckning utredare träffar och har enskilda samtal med barnen. Vidare hur barnets inställning kommer fram i dokumentationen och om den påverkar bedömningen. Socialstyrelsen har också tagit del av domar som varit tillgängliga i akterna för att se hur barnets vilja uttrycks i domsluten och om domstolen följt utredarens rekommendation. Det var totalt 65 domar.

Intervjuerna med familjerättssekreterarna har varit halvt strukturerade och rört frågor om hur utredarna i praktiken låter barn komma till tals och vilka svårigheter och möjligheter de ser i den uppgiften. Intervjuerna har med något undantag genomförts i grupp.

I rapporten används begreppen familjerättssekreterare, handläggare och utredare synonymt.

Barns erfarenheter

Enligt regeringsuppdraget ska Socialstyrelsen samråda med Barnombudsmannen och redovisa barns erfarenheter av att komma till tals i familjerätts utredningar. Barnombudsmannen har inom ett regeringsuppdrag ”Pejling och Dialog” under våren 2014 lyssnat på barn och unga som varit med om en tvist om vårdnad, boende eller umgänge. Socialstyrelsens har tagit del av en sammanställning om detta som rör nio barn. [2] Även BRIS har sammanställt vad barn och unga framfört om att vara med om föräldrars skilsmässa och konflikter i e-post till BRIS webbplats. [3] BRIS rapport och Barnombudsmannens sammanställning sammanfattas i ett avsnitt om barnens erfarenheter. Där redovisas också familjerättssekreterarnas uppfattningar om vad barn tycker om att samtala med dem.

Avgränsningar

Socialstyrelsens kartläggning omfattar endast utredningar enligt 6 kap. 19 § föräldrabalken, FB, om vårdnad, boende och umgänge. Inför den muntliga förberedande förhandlingen och det tillfälliga beslutet kan domstolen inhämta upplysningar enligt 6 kap. 20 § FB från socialnämnden. En sådan så kallad snabbupplysning är inte lika omfattande som en vårdnads, boende och umgangesutredning och innehåller ingen bedömning av barnets bästa. Snabbupplysningar har inte granskats.

Kommunerna har själva tagit fram de utredningar som Socialstyrelsen granskat. Urvalet är således inte slumpmässigt och inte statistiskt representativt. Därmed kan fördelningen av barn i åldersgrupperna i materialet skilja sig något från hur det ser ut i praktiken.

Bakgrund

Varje år upplever ca 50 000 barn att deras föräldrar separerar.[4] De flesta föräldrar som separerar kan i samförstånd lösa frågor om vårdnad, boende och umgänge. När föräldrarna inte kan komma överens om vårdnaden, var barnet ska bo eller hur umgänget ska utformas kan det leda till att domstolen måste besluta om detta. Domstolen fattar beslut om vad som är barnets bästa med stöd av en familjerättslig utredning. År 2013 var det knappt 7 200 barn som var föremål för socialtjänstens utredningar om vårdnad, boende eller umgänge.¹

Det är således många barn som har erfarenhet av att deras föräldrar är i konflikt om hos vem av dem de ska bo och hur de ska träffa och umgås med den andra föräldern. Detta är barn som kan leva i en mycket utsatt situation på grund av föräldrarnas konflikt och vars vardag påverkas av vuxnas beslut. En del av barnen har upplevt våld i familjen eller missbruk och de kan förutom utredningen av vårdnad, boende och umgänge vara föremål för socialtjänstens utredning av deras situation.

Förändringar i föräldrabalken

I den utredning som socialtjänsten gör på uppdrag av domstolen ska barnet få möjlighet att uttrycka sina åsikter och berätta om sina erfarenheter. Den som gör utredningen ska enligt 6 kap 19 § FB, om det inte är olämpligt, försöka klarlägga barnets inställning och redovisa den för rätten. Barnets vilja är en viktig del i bedömningen av vad som är barnets bästa. I fastställandet av vad som är barnets bästa ska domstolen ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad, vilket framgår av 6 kap. 2 a § FB.

Bestämmelsen att domstolen vid bedömningen av barnets bästa ska ta hänsyn till dess vilja med beaktande av ålder och mognad infördes 1996 och utgår från barnkonventionens artikel 12 om barns rätt att komma till tals. År 1998 infördes en bestämmelse om att barns bästa ska komma i främsta rummet vid alla beslut om vårdnad boende och umgänge. Den utgår från barnkonventionens artikel 3(bilaga 2).

Barn kommer till tals men utredarnas kompetens kan vara bättre. En utredning – 2002 års vårdnadskommitté – tillsattes för att utvärdera 1998 års vårdnadsreform. [5] Vårdnadskommittén genomförde en enkätundersökning som visade att kommunerna låter barn komma till tals från sex års ålder, men att även yngre barn kommer till tals i många kommuner. Kommittén såg det som positivt att utredarna pratar med barnen, men ansåg att kompetensen ibland kan vara bättre.²

Vårdnadskommittén kom också fram till att barns vilja i många fall inte redovisades och inte följdes. Enligt utredningen fanns en tendens hos dom-

---

¹ Socialstyrelsen 2014. Familjerätt år 2013.

² Barnets bästa, föräldrars ansvar. Del A och B. SOU 2005:43, s. 223-224

stolarna att barnet ska ha uttryckt en bestämd uppfattning för att dess inställning ska beaktas.³

Barnets bästa lyftes fram i lagtexten

Vårdnadskommitténs utvärdering resulterade i flera förändringar. I juli 2006 tillkom bestämmelser i syfte att ytterligare förstärka barnperspektivet. Barnets bästa ska vara avgörande för alla beslut om vårdnad boende och umgänge och barnets rätt att komma till tals är tydligare uttryckt. Socialnämnden är skyldig att i bedömningen av barnets bästa också göra en riskbedömning. Det innebär att både socialnämnden och domstolen ska fästa särskilt avseende vid risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för våld eller andra övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa (6 kap. 2 a § andra stycket FB).

I förarbeten till 2006 års vårdnadsreform, skriver regeringen att det är viktigt att såväl domstolar som socialnämnder tydligt redovisar hur man resonerar i bedömningarna. Begreppet barnets bästa får inte användas slentrianmässigt. Det är till exempel lämpligt att det i domar om vårdnad, boende och umgänge förs ett resonemang om barnets relation till båda föräldrarna, barnets egen inställning och föräldrarnas lämplighet som vårdnadshavare.⁴

Regeringen skriver i samma proposition att det är viktigt att domstolen alltid tar hänsyn till barnets vilja.⁵

Strategi för att stärka barns rättigheter

FN:s kommitté för barnens rättigheter (Barnrättskommittén) har till uppgift att övervaka hur konventionsstaterna följer artiklarna i barnkonventionen och riktar rekommendationer om bland annat tillämpningen av barns rätt att komma till tals. I regeringens proposition Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige (prop. 2009/10:232) redogörs för hur socialtjänst och domstolar ska förverkliga FN:s barnkonvention.

Barnen behöver få förutsättningar att komma till tals

Regeringen redogör i strategin för hur barn ska ges förutsättningar att uttrycka sina åsikter i frågor som berör dem. Bland annat krävs att ansvariga aktörer har kunskap om hur denna rättighet ska förverkligas i den egna verksamheten. Det måste finnas kunskap om och utarbetade arbetssätt för hur barnets åsikter kan inhämtas och bedömas utifrån barnets ålder och mognad. Det är viktigt att miljön känns trygg och att metoder och arbetssätt är väl anpassade till barnets förutsättningar.⁶

I alla beslut som rör barn bör det framgå hur barnets åsikter har inhämtats och beaktats. Barnets åsikter ska inte bara efterfrågas – de ska också tillmätas betydelse. Det innebär att när barnets åsikter har inhämtats ska man göra en bedömning där dessa tillmäts betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

---

³ Barnets bästa, föräldrars ansvar. Del A och B. SOU 2005:43 s.212

⁴ Regeringen proposition 2005/06:99 Nya vårdnadsregler s. 40

⁵ Prop.2005/06:99 s. 45

⁶ Regeringen proposition 2009/10:232 Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige s.13

Regeringen skriver vidare att man bör ta hänsyn till barnets situation i bedömningen av hur barnets åsikter ska användas, ett barn kan till exempel hamna i en svår lojalitetskonflikt.⁷

Med hänsyn till principen om barnets bästa är det angeläget att dess inställning klargörs på ett sätt som iakttar respekten för dess integritet och självbestämmanderätt. Barnet är aldrig skyldigt att framföra sina åsikter, utan ges bara möjlighet att göra det.⁸

Barnen har rätt till information

Av förarbetena till bestämmelserna i 11 kap. 10 § första och andra stycket socialtjänstlagen (SFS 2991:453), SoL, som ger barn och unga rätt att få relevant information, framgår att information är en viktig förutsättning för att ge barnet eller den unge en möjlighet att komma till tals och bli delaktigt. Informationen måste anpassas till det enskilda barnet, så att barnet kan ta den till sig och så att den inte blir till skada för barnet. Socialtjänsten har en viktig uppgift att ge barnet den information som krävs för att barnet ska kunna sätta sig in i frågan.⁹

Den som ger informationen bör vara lyhörd och göra individuella bedömningar. Även mycket små barn har behov av information anpassad för dem.¹⁰

Barnets ålder och mognad ska övervägas

Propositionen Stärkt stöd och skydd för barn och unga behandlar också begreppen ålder och mognad och hänvisar till Barnrättskommitténs uttalanden. När det beslutas om hur stor betydelse ett barns åsikter ska ha i en viss fråga måste de två kriterierna ålder och mognad övervägas. Ålder i sig är inte ett kriterium för att komma till tals, det finns inga specifika åldersgränser för barnets delaktighet i beslutsfattandet. Begreppet mognad handlar om förmågan att förstå och bedöma vilka konsekvenser den aktuella frågan medför. Barnrättskommittén utgår från att barn, med rätt stöd, ska kunna uttrycka sin uppfattning.

Att barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till ålder och mognad ställer krav på att socialtjänsten måste ha kunskap om barns fortlöpande utveckling, behov och förmåga.¹¹

---

⁷ Prop. 2009/10:232 s.13

⁸ Regeringens proposition 2012/13:10 Stärkt stöd och skydd för barn och unga. s. 38

⁹ Prop.2012/13:10. s. 39

¹⁰ Regeringens proposition.2006/07:129 Utveckling av den sociala barn- och ungdomsvården m.m. s. 38

¹¹ Prop. 20012/13:10 s. 38-39

Barns delaktighet

”Utgångspunkten i barnperspektivet är respekten för barnets fulla mänskovärde och integritet. Att ha ett barnperspektiv vid beslutsfattandet innebär att man försöker förstå barnet och ta reda på hur barnet uppfattar sin situation och eventuella förändringar – att se med barnets ögon. Det handlar också om att analysera vilka följder olika beslutsalternativ kan få för barnet. I det ingår att lyssna på barnet och respektera dess uppfattning. Därmed inte sagt att barnets åsikt alltid måste följas. Det är i sista hand den vuxne som utifrån sina kunskaper och erfarenheter måste fatta beslut och ta ansvar för det (prop. 2005/06:99, s.39).

Att barn får komma till tals innebär att de får möjlighet att uttrycka sina åsikter och berätta om sina erfarenheter och sin situation. Det betyder också att deras synpunkter ska beaktas. Genom att förmedla sin åsikt får barnet en möjlighet att påverka rättsprocessen och bli delaktigt.

Barns delaktighet är inte oproblematiske. Eftersom barn inte alltid kan förutse konsekvenserna av sina utsagor kan det innebära att ett stort ansvar läggs på dem.

”Barn är lojala med sina föräldrar och har svårt att uttrycka en vilja eller åsikt. Alltför ofta kan inte föräldrar hantera det barn ger uttryck för. Barn tar ansvar och att förmå dem att uttrycka en åsikt kan vara att gå för långt. Vi måste avlasta barnen – inte tvinga på dem vuxenvärldens syn.” Familjerättssekreterare med lång erfarenhet.

Shiers modell för delaktighet

Det finns flera teoretiska modeller för barns delaktighet som beskriver hur barn kan vara delaktiga på olika nivåer. En modell för barns väg till delaktighet har utvecklats av pedagogen Harry Shier. Han menar att barn i första hand blir lyssnade på av vuxna och får stöd att uttrycka sina åsikter. Följande steg innebär att vuxna tar hänsyn till barnets åsikter. De två slutliga stegen är att barnet blir delaktigt i beslutsprocessen samt får makt och ansvar vid beslutsfattande.¹²

Barns och ungdomars delaktighet i utredningar om vårdnad, boende och umgänge hamnar i bästa fall i det andra steget, det vill säga att vuxna tar hänsyn till barnets åsikter.

¹² Socialstyrelsen 2012. Dokumentation av barnets bästa inom socialtjänsten. s.25

Barns erfarenheter av att komma till tals

Socialstyrelsen har samrått med Barnombudsmannen för att ta del av BO:s kunskap om barns erfarenheter. Även BRIS har kontakt med barn och unga och har i en rapport sammanställt vad barnen berättat om föräldrars skilsmässa och konflikter. Sammantaget ger detta en bild av barns erfarenheter av att komma till tals i familjerättens utredningar, och även hur barn upplever att vara med om föräldrarnas konflikt och i en rättsprocess. Den bilden redovisas här tillsammans med familjerättssekreterarnas reflektioner om hur de tror barnen upplever samtalen med dem.

Barn tycker att de inte tas på allvar

Många barn vänder sig till BRIS och ber om hjälp med frågor, tankar och känslor som har med föräldrarnas skilsmässa att göra. De berättar om hur de drabbas och om hur deras rättigheter kränks genom att de inte får komma till tals. BRIS har i en rapport sammanställt vad barnen uttryckt via telefonsamtal och e-post. Bara en del av barnen som kontaktat BRIS har varit med om en utredning om vårdnad, boende och umgänge, men sammanställningen ger ändå en bild av hur barn ser på sin situation och delaktighet.

BRIS beskriver att barn kan ha svårt att uttrycka vad de vill, ibland för att barnet känner ett stort ansvar för de konsekvenser deras ställningstagande kan få. Om barnet vågar berätta för en utredare på socialtjänstens familjerätt kan barnet ändå ofta uppleva att dess vilja och åsikter inte tas på allvar. Trots att det är barnet som står i centrum i utredningen om vårdnaden kan barnet uppleva att varken föräldrar eller professionella låter dem vara med och påverka.

Enligt BRIS är de barn som upplevt en vårdnadskonflikt och berättar om sina kontakter med myndigheter övervägande negativt inställda. Ett exempel är en pojke som berättar hur han på familjerätten inte tas på allvar när han säger att han inte vill träffa pappan som både har hotat och misshandlat mamman. Barnets önskan om att slippa träffa föräldern får stå tillbaka för den vuxnes krav på umgänge. Flera barn som pratat med BRIS vet inte heller vem de har träffat och varför.

BRIS har sett stora brister i samhällets stöd till barn och familjer i skilsmässa. Barnen vet inte var de ska vända sig. Utbudet av till exempel stödgrupper för barn, är mycket olika. BRIS vet att många barn känner sig hjälpta av sådana grupper, och ser att det är bostadsorten som avgör om det är möjligt för barnet att få det stödet.

Barn är rädda att inte bli trodda

Barnombudsmannen har inom regeringsuppdraget "Pejling och Dialog" träffat nio barn och unga i åldern 12-28 år, av vilka vissa har varit med om en tvist om vårdnad, boende eller umgänge. Några av dem har upplevt våld i nära relationer och med anledning av det varit involverade i en rättsprocess. Även andra barn som Barnombudsmannen tidigare träffat och som har erfarenhet av en rättsprocess har framfört synpunkter och förslag på förändring.

Barnombudsmannen har lyssnat på barn och unga som har erfarenhet av svåra och långdragna tvister om vårdnad, boende och umgänge, som ofta påverkar alla delar av barnets liv. I många fall har barnen varit involverade i flera processer samtidigt. Till exempel kan ett barn ha genomgått en tvist om vårdnad, boende eller umgänge samtidigt som barnet varit med i en brottmålsprocess. Alla barnen har inte varit med om en familjerättslig utredning.

Barnen beskriver att det var jobbigt att träffa många olika människor och att det är viktigt med en relation för att våga berätta. De berättar hur de ständigt anpassar sig och tänker på konsekvenser av sitt handlande. Barnen är rädda för att inte bli trodda, liksom för att bli ifrågasatta av vuxenvärlden. Återkommande teman i barnens berättelser är brist på information och svårigheter att koncentrera sig i skolan. Barn beskriver även en rädsla för att deras berättelser ska förvrängas, varför de önskar att de själva kunde få vara med i rätten för att få berätta sin historia.

Barn som Barnombudsmannen lyssnat på har bland annat sagt:

”Om jag har berättat min historia vill jag att de ska fråga om anteckningarna stämmer.”

”Det borde finnas barnanpassad information om hur det går till i rätten, vad händer före och efter?”

”Borde ha en särskilt barnföreträdare som är psykolog, som inte har någon annan uppgift än att stötta barnet genom en rättsprocess, före, under, efter.”

”Barnen säger att det är ok” och ”barnen tycker det är jobbigt”
Familjerättssekreterarna har berättat hur de tror att barnen upplever samtalen med dem. De har olika uppfattningar om det är en positiv eller en jobbig erfarenhet för de pojkar och flickor de möter.

En del är övertygade om att samtalen varit bra för barnen. De anser att barnen har fått hjälp att förstå vad det är som pågår, de har fått information om både familjerättens och domstolens roll och sin möjlighet att komma till tals eller välja att inte prata.

Utredarna frågar ibland barnet hur samtalet upplevts. En utredare hade uppfattningen att barnens erfarenheter är positiva: ”De lever i konflikten och mår bra att få prata. Men de blir besvikna om domstolen går emot deras önskan.”

Andra utredare har en mer skeptisk inställning och tycker sig se att det är svårt för barnen. ”Konstig tant som ställer konstiga frågor.” ”Det är en konstig situation, förvirrande för en del barn. För abstrakt.”

Några av kommunerna har påbörjat en utvärdering av barnsamtalen eller har planer på detta. Men ingen av de femton familjerättsverksamheterna hade vid tidpunkten för kartläggningen sammanställt en utvärdering eller uppföljning av hur barnen var delaktiga och upplevde samtalen.

Resultat från enkät och granskning

Socialstyrelsen har kartlagt i vilken utsträckning barn kommer till tals i utredningar om vårdnad, boende och umgänge och hur barnens åsikter beaktas. Här redovisas resultatet av den nationella enkätundersökningen och granskningen av utredningar i 15 kommuner.

De totalt 130 utredningarna rör lika många pojkar som flickor i åldrarna noll till 16 år. Merparten av utredningarna (85 procent) rörde samtidigt frågor om vårdnad, boende och umgänge.

I vilken utsträckning kommer barn till tals?

Familjerättsutredare träffar så gott som alla barn som är föremål för utredning, men alla barn erbjuds inte enskilda samtal. De minsta barnen kommer inte till tals på så sätt, men inte heller alla barn som har förmåga att uttrycka sig, pratar enskilt med utredaren.

Utredaren träffar barnet vid hembesök hos respektive förälder och därefter enskilt efter en bedömning av om det är lämpligt utifrån barnets ålder och utveckling och situation i övrigt. En del kommuner utgår från en bestämd åldersgräns.

I de granskade utredningarna var inte hembesöken dokumenterade på ett sätt som gjorde det möjligt att utläsa om barnet hade talat enskilt med utredaren vid det tillfället. Det kan ändå ha varit så i några fall. När enskilda samtal genomförts på socialkontoret eller annan plats framgick detta alltid.

Utredarna träffar alla barn – men alla kommer inte till tals. Enkätundersökningen visar att i 90 procent av kommunerna och stadsdelarna träffar utredaren alla barn oavsett ålder. Övriga kommuner har en nedre åldersgräns mellan två och sju år.

När det gäller enskilda samtal har 78 procent av kommunerna svarat att de har som rutin att erbjuda sådana till alla barn, oavsett ålder. De flesta av de kommuner som har en nedre åldersgräns för enskilda samtal har uppgett fem eller sex år. Enstaka kommuner har en åldersgräns däröver.

I kartläggningen var det nio av de 130 barn vars utredningar granskades, som inte alls hade träffat utredaren, varken vid hembesök eller enskilt på socialkontoret. Detta beror på att barnet inte ville, att barnet nyligen utretts av socialtjänsten och då kommit till tals eller att det bedömts som olämpligt av något annat skäl. I något fall på grund av barnets funktionsnedsättning.

Bedömningen av när det är lämpligt att tala med barn enskilt varierar från kommun till kommun, ibland även från utredare till utredare. En del familjerättsverksamheter har egen praxis eller riktlinjer om från vilken ålder barnet bedöms ha förutsättningar att förstå rättsprocessen och kunna uttrycka sin mening.

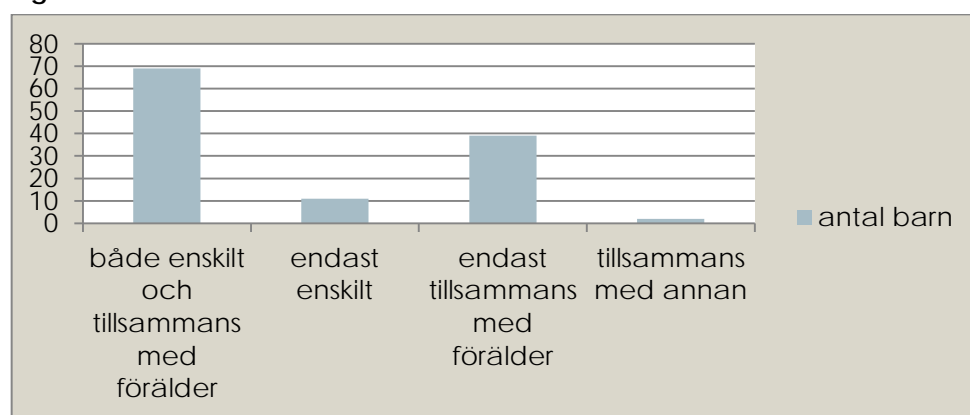
Utredaren träffar barnet vid hembesök

Familjerättshandläggare i de kommuner Socialstyrelsen besökte visade sig ha liknande planering för sina möten med barnen. De träffar först barnet hemma hos vardera föräldern, om detta är möjligt, och genomför därefter ett eller flera enskilda samtal på socialkontoret.

Det förekommer också att utredaren av praktiska skäl träffar barnet på andra platser. Det kan vara i barnets familjehem, i ett skyddat boende där barnet bor med sin mamma och även i något fall via skype.

I en tredjedel av de granskade utredningarna hade barn och utredare träffats med en förälder närvarande, oftast vid hembesök, utan att ett enskilt samtal följde på detta (figur 1). Det handlade i huvudsak om de minsta barnen.

Figur 1. Hur har utredaren träffat och samtalat med barnet?

Fler än hälften av barnen i de granskade utredningarna hade helsyskon som samtidigt var föremål för utredning. Familjerättssekreterarna pratade oftast med syskonen var för sig.

När utredaren gör hembesök hos bara en av föräldrarna är detta vanligen mamman. Ibland accepterar barnet att ha samtal under förutsättning att en förälder kan vara med. Föräldern kan då ha en mer eller mindre aktiv roll och vara med i hela eller delar av samtalet. Den förälder som är stödperson för barnet i ett samtal är också nästan alltid mamman.

Inga enskilda samtal med barn under fem år

Enkätundersökningen visar att en femtedel av kommunerna har en åldersgräns för enskilda samtal. De flesta sätter den vid fem eller sex år (38 respektive 34 procent). En mindre andel av kommunerna (16 procent) har en gräns vid fyra år. Det är ett fåtal kommuner som har uppgett en gräns vid en ålder över sex år.

Granskningen av utredningar visar att ungefär en tredjedel av barnen inte fick enskilda samtal och att inget barn yngre än fem år hade talat enskilt med en utredare. Den vanligaste orsaken är att barnet var för litet.

Det fanns också barn i åldern över sex år som inte hade haft enskilda samtal. Förklaringar, när sådana fanns, var att barnet inte vill, att en förälder inte samtycker till att barnet prata med utredaren, att barnet redan pratat med flera utredare eller att en barnutredning pågår parallellt.

Tabell 1. Andel av barnen som haft enskilda samtal fördelat på ålder

Åldersgrupp	Antal barn	Andel enskilda samtal (procent)
0-3 år	12	0
4 år	4	0
5 år	9	33
6 år	7	57
7-8 år	30	65
9-10 år	25	71
11-12 år	22	83
13 + år	21	100

Fem år tycks vara en brytpunkt. Det var en tredjedel av femåringarna som talade enskilt med utredaren. Över den åldern ökar andelen. Barnen från 13 år hade alla haft enskilda samtal (tabell 1).

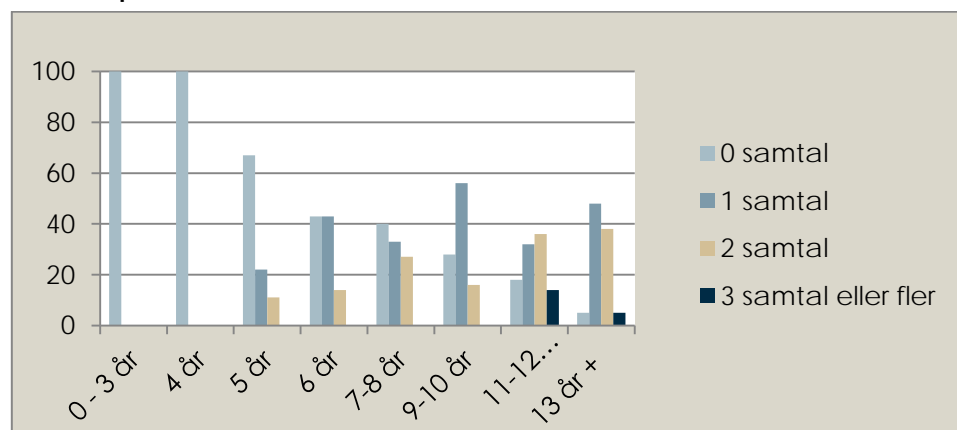
Äldre barn, tonåringar, erbjuds ibland enskilt samtal direkt, utan att utredaren först träffat honom eller henne tillsammans med en förälder.

Barnen erbjuds ett eller två samtal

De barn som hade enskilda samtal fick ett eller två samtal. Av de 130 barn vars utredning granskades var det cirka en tredjedel (35 procent) som hade endast ett samtal och cirka en fjärdedel (23 procent) hade två. Bara enstaka barn erbjöds tre eller flera samtal (bilaga 1, figur 2).

Även här inverkar barnets ålder. Enskilda samtal genomförs i olika omfattning i olika åldersgrupper (tabell 1) och även antalet samtal per barn varierar med åldern (figur 3).

Figur 3. Andelen barn (procent) per åldersgrupp som fått enskilda samtal fördelat på antal samtal.

I intervjuerna framkom att familjerättssekreterare i en del kommuner har som praxis att genomföra bara ett samtal, förutom hembesöken. Andra beskrev att de bedömer behovet av samtal utifrån barnet och situationen.

Alla kommuner hämtar inte in kunskap utifrån

Granskningen visade att en del kommuner tycks ha en rutin att ta kontakt med förskolan eller skolan för att få kunskap om barnet – oavsett om utredaren talat med barnet eller inte. I andra kommuner togs sådana kontakter mer sporadiskt. Det var också ett par av kommunerna som mycket sällan efterfrå-

gade information om barnet från förskola eller skola – inte heller när man inte talat med barnet.

I en fjärdedel av de granskade utredningarna fanns ingen extern kunskapskälla som kompletterade bilden av barnet i de fall barnet inte hade kommit till tals enskilt. När utredaren inhämtat kunskap utifrån var det oftast personal på barnets förskola eller skola som lämnat muntlig eller skriftlig information. Det är också vanligt att utredaren kontaktar socialsekreterare, umgängesstöd-jare eller mor- eller farföräldrar för att få veta mer om barnet och barnets förhållanden.

Hur beaktas barnens åsikter?

Syftet med en utredning om vårdnad, boende och umgänge är att ge underlag till domstolen för bedömningen av vad som är barnets bästa. Barnets åsikt och inställning ska framgå i utredningen. Ibland kan det vara problematiskt för utredaren att avväga vad som ska dokumenteras av hänsyn till barnet.

Det visade sig att barnen för det mesta framträder i texten som en person med egna åsikter och en egen berättelse. Barnets inställning framgick, mer eller mindre tydligt, i cirka tre fjärdedelar av utredningarna. Men hur barnets åsikt beaktats var inte tydligt i lika många utredningar.

Barnen är väl synliggjorda

Socialstyrelsen fann att utredningarna generellt sett var väl skrivna, strukturerade och sakliga med perspektiv på barnet.

I två tredjedelar av utredningarna (65 procent) bedömdes barnet ha fått tillräckligt utrymme – barnets situation och behov beskrevs väl. Men i de övriga var inte barnet i fokus på samma sätt. Där var det föräldrarnas berättelser som dominerade.

Barnets inställning framgår tydligare ju äldre barnet är

Barnet och dess situation kan vara väl beskrivet utan att barnets inställning eller åsikt tydligt framgår i utredningen. Det kan bero på att utredaren inte har tagit reda på barnets inställning och dokumenterat den. I andra fall saknades barnets inställning för att den ”vävts in” i texten i syfte att skydda barnet.

Det visade sig i granskningen att barnets åsikter redovisats tillräckligt väl i drygt hälften av utredningarna. I en fjärdedel hade barnets inställning redovisats i liten grad eller inte alls (bilaga 1, figur 4).

Det var huvudsakligen barn som är fyra år eller yngre vars inställning eller önskan inte gick att utläsa av utredningen. Men det fanns skillnader i hur utredaren försökt ta fram och visa på barns inställning – indirekt och beskrivande eller genom att barnet citeras.

Även små barn kan uttrycka en åsikt som går att förmedla till domstolen. Utredare beskrev till exempel att barnet blev glad när han träffade pappa eller att barnet sagt att hon saknar pappa.

Barnets inställning redovisades i ökande grad efter barnets ålder. En tredjedel av femåringarna fick sin åsikt dokumenterad i utredningen. För tre fjärdedelar av barnen som var nio och tio år dokumenterades deras åsikt och för tonåringar framgick i samtliga granskade utredningar vilken inställning de hade (bilaga 1, figur 5).

När barnet inte hade kommit till tals och barnets inställning inte heller hade hämtats in på något annat sätt, fanns motivering till detta i två tredjedelar av utredningarna. Det handlade i hälften av fallen om barnets låga ålder. I övrigt är orsaken att barnet inte vill prata eller att föräldrar inte medverkar. Några av barnen hade en funktionsnedsättning som bedömdes vara ett hinder. Utredare avstod också ibland från att prata med barn som redan kommit till tals i en utredning enligt socialtjänstlagen eller i en tidigare familjerättsutredning.

Bedömning utifrån ålder och mognad dokumenteras sällan. I bara en tredjedel av utredningarna finns en uttalad bedömning av barnets utsaga utifrån barnets ”ålder och mognad”. Det finns ibland formuleringar om att barnet är tillräckligt gammalt för att hans eller hennes vilja ska vägas in i bedömningen eller uttrycks bara med ett konstaterande av ålder.

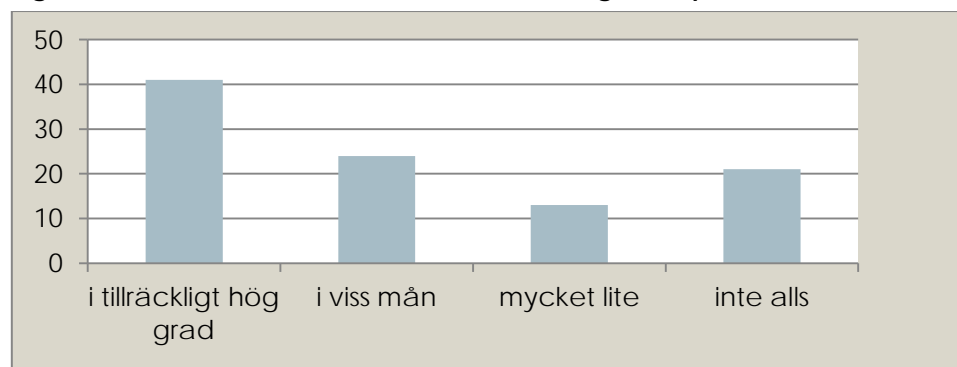
”Det är viktigt att med hänsyn till NN:s ålder väga in hennes vilja.”

”Utifrån barnets höga ålder har särskild vikt lagts vid barnets vilja.”

”Barnet är för litet och har därför inte kommit till tals.”

I en tredjedel av utredningarna framgår inte hur barnets utsaga påverkat utredarens bedömning. Att beakta barnets åsikt innebär att utredaren tagit med barnets inställning i bedömningen av vad som är barnets bästa och att detta framgår i den utredning som lämnas till tingsrätten.

Figur 6. Hur barnets åsikter beaktats i utredningarna (procent)

I 41 procent av utredningarna framgick tydligt hur barnets åsikter hade beaktats. I ytterligare 24 procent framgick detta i viss mån. I övriga utredningarna syntes mycket lite eller inte alls hur barnets vilja hade beaktats (figur 6).

I cirka hälften av utredningarna gick att utläsa att rekommendationen överensstämde med barnets åsikt. Men i en fjärdedel av de utredningar där det fanns en rekommendation, hade barnets inställning inte påverkat den (bilaga 1, figur 7).

Det fanns ibland en förklaring till varför barnets inställning inte påverkat utredarens bedömning och rekommendation. Det kunde vara så att utredaren vägde in barnets åsikt, men kom fram till att den inte var förenlig med barnets bästa. Eller att utredaren bedömde att den lösning som barnet önskade

inte var praktiskt genomförbar. Till exempel kan långa avstånd göra det svårt med ett växelvis boende.

Även motsatsen förekom. Det vill säga att utredarens rekommendation utgick från barnets vilja trots att utredaren ansåg att det inte var den bästa lösningen. Det kunde vara en önskan hos ett barn som tog avstånd från den ena föräldern för att vara lojal med den andra och som var mycket tydlig med sitt val. Utredaren kunde då rekommendera domstolen att följa barnets vilja och till exempel skriva "... vi bedömer ändå att...".

Vart femte domslut gick emot utredarens rekommendation. Socialstyrelsen har tagit del av 65 domar för att se om barnets vilja var synliga i besluten och om domstolen följt utredarens rekommendation. Tidsperioden från en avslutad utredning till domstolens beslut kan vara lång och därför fanns det domstolsbeslut i bara knappt hälften av ärendena.

Beslutsmotiveringarna i domarna varierade, en del beslut var mycket kortfattade. I en femtedel av domarna lyftes barnets vilja fram på ett tydligt sätt. I mer än hälften av domarna lyftes barnets vilja inte alls fram som en del av bedömningen.

Domarna följde familjerättens rekommendationer i de flesta fall, men i en femtedel av de domar som Socialstyrelsen tog del av gick domstolen mot familjerättssekreterarens rekommendationer.

I cirka en tredjedel av de domar som inte följde rekommendationen hade föräldrarna gjort en överenskommelse och rätten beslutade därefter.

Vilka metoder och hjälpmedel använder utredarna?

Enkätundersökningen visar att 16 procent av landets kommuner alltid använder en definierad metod eller manual i det enskilda samtalet med barnet. Flera, 57 procent, använder sådana hjälpmedel ibland. Och 27 procent svarade att de inte använder metoder.

I granskningen visade det sig i ungefär en tredjedel (34 procent) av utredningarna att familjerättssekreteraren använt någon av de etablerade metoderna för att underlätta i kontakten och hjälpa barnet att uttrycka sig.

Med metod menas här ett arbetssätt som utgår från en manual eller som definierats på något annat sätt. En sådan definierad metod är ett av flera möjliga hjälpmedel i samtal med barn. I familjerättsverksamheterna är det en handfull metoder som är vanligt förekommande och som familjerättssekreterare använder mer eller mindre rutinmässigt och följsamt. Men utredarna har också andra sätt att hjälpa barnet i samtalet och avdramatisera situationen.

I intervjuerna berättade familjerättssekreterare att de åskådliggör informationen och frågorna genom att rita. Barnen får också möjlighet att själva rita och måla och berätta utifrån bilder eller egna teckningar. I enkätundersökningen svarade kommuner på liknande sätt och gav olika exempel på hur de gör.

Det är således olika i kommunerna om man använder särskilda metoder och hjälpmedel eller inte och det varierar också mellan utredare i samma kommun. Metoderna tycks inte alltid användas enhetligt. Familjerättssekreterare berättade att de anpassar metoder så att de fungerar för dem själva eller

kombinerar olika hjälpmedel utifrån barnet och situationen. De tillgängliga metoderna passar inte för barn i alla åldrar och behövs inte alltid.

De vanligaste metoderna och hjälpmedlen är enligt enkäten nätverkskarta, nallekort/ känslkort (båda används i 70 procent av kommunerna), tejpning (37 procent), Emma-dockor (25 procent). Även Norrköpingsmodellen och Cafcass uppgav många kommuner. Andra exempel är Signs of Safety, skalfrågor, film och broschyrer.

Två modeller för barnsamtal är kända i de flesta kommunerna och används i olika utsträckning. De representerar olika synsätt:

Norrköpingsmodellen är en modell för samtalet som bygger på vissa grundregler. Bland annat att den som intervjuar ska ställa så lite ledande frågor som möjligt. Barnets egna ord och berättelse är det centrala. Den som frågar ska vara neutral och nyfiken på svaret. [6]

I en norsk modell, lanserad av H. Övreeide, är det viktigt att barnets egen upplevelse och verklighetsuppfattning bekräftas. Samtalet kan inledas med en kartläggning av neutrala saker i barnets situation för att sedan fördjupas. Modellen går ut på att intervjuaren ska klargöra vad den redan vet och att barnet berättar om något är fel och lägger till sin egen berättelse. En förälder kan vara närvarande vid samtalet. [7]

Vanliga metoder och hjälpmedlen i barnsamtal

Tejpning innebär att barnet visuellt gestaltar sitt nätverk och sin livssituation med hjälp av målade figurer. Materialet (BoF-figurer) omfattar minst 20 människofigurer i olika åldrar, kön och utseende. [8]

Nallekort föreställer bilder på nallar med olika känslouttryck. Används oftast i samtal med yngre barn för att ge barnet stöd att uttrycka känslor. [9]

Emmadockor är små dockfigurer i trä som inte har ansikten/känslouttryck och som barnet kan använda för att gestalta sin familjesituation. [10]

Nätverkskarta används för att kartlägga barnets sociala nätverk. [11]

Cafcass är ett samtalsverktyg där barnet får hjälp att berätta utifrån olika teman. Materialet kommer från England och har introducerats i Sverige av FSR (Familjerättssektionernas Riksförening). [12]

Familjerättssekreterarna om barnen

Socialstyrelsen redogör i detta avsnitt för vad som kommit fram i intervjuer med familjerättshandläggare i de femton kommunerna. Intervjuerna handlade om utredarnas erfarenheter och tankar kring hur barn kommer till tals samt dilemman och svårigheter i detta.

Intervjufrågorna utgår i huvudsak från vad regeringen anser vara viktiga förutsättningar för att barn ska ges möjlighet att uttrycka sina åsikter i frågor

som berör dem.¹³ Några av de förutsättningar som lyfts fram i strategin för att stärka barnens rättigheter är

- att det finns kunskap och arbetssätt/metoder för att inhämta barnets åsikter utifrån barnets ålder och mognad,
- att det finns anpassade miljöer och arbetssätt så att miljön och situationen känns trygg för barnen,
- att barnets åsikter bedöms utifrån ålder och mognad,
- att det finns medvetenhet om barnens utsatthet och respekt för barnets integritet och självbestämmande.

Familjerättssekreterarna är erfarna socionomer Merparten av de familjerättssekreterare som Socialstyrelsen intervjuade är socionomer med lång erfarenhet av arbete inom socialtjänsten. De har erfarenhet från såväl barnutredningar som familjerättsutredningar. Flera har vidareutbildningar. En del har genomgått utbildning i samarbetsamtal och barnsamtal eller i någon eller några av de metoder som kan användas i barnsamtal.

Olika vilken ålder som bedöms lämplig för samtal Familjerättssekreterarna beskrev att de träffar alla barn åtminstone vid ett hembesök. De flesta har som utgångspunkt att ha enskilda samtal med alla barn som är ”pratbara”. Samtalen sker på socialkontoret. Ibland inleds samtalet med en förälder i rummet och fortsätter sedan med barnet enskilt.

En del familjerättssekreterare har en uppfattning om en lämplig åldersgräns. Det är inte alltid en fastställd gräns eller överenskommen riktlinje utan snarare en ålder där man oftast landar vid en bedömning. I några av de familjerättsverksamheter Socialstyrelsen besökte pratade inte utredarna med barn yngre än fyra, fem respektive sex år. I en kommun ansåg utredarna att barnen bör vara minst sju år för att kunna förstå sammanganget och uttrycka sig i ett samtal.

Att informera, hjälpa och ge barnet en röst

Familjerättssekreterarna uttryckte att det är viktigt att träffa och samtala med barnen, att det är angeläget att barnen får information från någon annan än föräldrarna och en möjlighet att säga vad de vill. Utredarna ser det också som en möjlighet att bedöma hur barnet har det och om barnet på något sätt behöver hjälp.

De tyckte sig se att föräldrars konflikter blivit mer komplicerade och att barn far illa när tvisterna är långvariga. De ser hur en del barn ”preparerats” av föräldrarna att förmedla vissa uppgifter och att barn tvingas välja bort en förälder.

Parallella utredningar, då barnen samtidigt är föremål för utredning enligt 11 kap. 1 § socialtjänstlagen, tycks ha blivit vanligare. Flera kommuner tog upp detta som en tydlig trend. Föräldrar har inte sällan flera problem, förutom konflikten, som påverkar deras föräldraförmåga och därmed barnets situation.

Utredarna berättade vidare om utsattheten hos de barn de möter och hur de försöker hantera utredningssituationen med hänsyn till barnen. Barn behöver

---

¹³ Prop. 2009/10:232 Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige. s. 13

inte prata om de inte vill och de får inflytande över vad som ska med i utredningen. Om utredaren förstår att barnets uttalande kan få konsekvenser utelämnas detta. Familjerättssekreterarna sade också att de var noga med att stämma av med barnet om vad barnet sagt. Flera berättade att de ibland gjorde barnets uttalade önskan till sin egen bedömning för att inte barnet skulle behöva stå för den inför sin förälder.

”Äldre barn kan vara mycket medvetna om att vad de säger får stor betydelse. Mindre barn förstår inte detta och har ingen uppfattning alls om vilka konsekvenser deras ord kan få.”

”Vi tänker mer att det är barnets röst som ska komma med i utredningen än att det är barnets vilja vi ska ta reda på.”

”Man behöver tänka på att det ytterst är domstolen som värderar det barnen säger. Tingsrätten lyssnar inte bakom orden.”

Barnsamtal är viktigt men har komplikationer

De familjerättssekreterare Socialstyrelsen mötte var nästan alla erfarna socialarbetare med vana att tala med barn. De flesta av dem uttryckte tilltro till sin egen förmåga att närma sig barnen och skapa ett tryggt möte.

Däremot var det olika hur de själva tyckte att de lyckades informera om sin roll, om utredningen och om rättsprocessen. En del ansåg att det var för abstrakt och svårt att förstå för barn.

Utredarna ansåg att barnsamtal är viktigt, men samtidigt komplicerat och beskrev dilemman i att låta barnen komma till tals. Det kan vara problematiskt att hantera barnens utsagor, att göra bedömningar och att förklara och hjälpa barn att hantera en utsatt situation.

”Det är alltid svårt med barn som inte är fria att prata. Som antingen är tysta eller har med sig ett budskap från en eller båda föräldrarna.”

”Ett dilemma är att barn ska uttrycka sin åsikt, men att det sedan väger lätt – både i utredningen och i rätten.”

Att skapa trygghet och underlätta för barnet

Familjerättssekreterarna berättade att de vid hembesöken förklarar sin roll för barnet och försöker skapa kontakt. Barnet visar sitt rum och ibland träffar utredaren syskon och övriga familjemedlemmar. Om det finns förutsättningar genomförs ett enskilt samtal med barnet vid hembesöket. Utredaren kan även göra en bedömning om det är lämpligt att tala enskilt med barnet på socialkontoret.

Samtalet på socialkontoret äger inte alltid rum i en miljö som är anpassad för barn. En del utredare har möten med barnen i tjänsterum eller i vanliga samtalsrum som kan vara neutrala och avskalade. Ibland finns där ritmaterial, blädderblock eller whiteboardtavla att använda i samtalet. Andra träffar barnen i lokaler som inretts för detta ändamål, med tillgång till olika material och där barnet också har möjlighet att leka och röra sig. Det kan till exempel vara på familjecentralen eller i en lokal för umgängesstöd.

I vissa kommuner använder ingen av utredarna någon metod för att hjälpa barnet att uttrycka sig. I andra finns ett utbud av verktyg; känslkort, figurer och bilder som fungerar som stöd för barnet i berättandet. Det framgick också i intervjuerna att intresset för hjälpmedlen och hur de användes kunde variera mellan utredare i samma kommun.

Ingen återföring till barnen

Barnet bör, om det inte är olämpligt, på samma sätt som föräldrarna erbjudas ett avslutande samtal och informeras om vad utredaren kommit fram till.

Senare, när utredningen avslutats och domen vunnit laga kraft, bör socialnämnden erbjuda föräldrarna ett uppföljningssamtal. Också barnet bör erbjudas ett sådant om det inte är olämpligt. [12]

Familjerättssekreterare berättade i intervjuerna att de efter samtalet går igenom vad som sagts. Barnet får då en möjlighet att säga vad han eller hon inte vill ha med i utredningen. Det är sällan utredaren förmedlar till barnet vad som blir rekommendationen till domstolen. När en utredare tar kontakt med barnet även när utredningen är färdig och ska lämnas till domstolen gäller den oftast ett äldre barn och ett förslag som går emot barnets önskan.

En av de femton kommunerna hade som rutin att ta kontakt med barnen efter att domen kommit. Alla kommunerna var medvetna om innebörden av bestämmelsen i de allmänna råden, men såg svårigheter att tillämpa den och efterfrågade vägledning.

Familjerättssekreterare ser behov av förbättringar

Flera familjerättssekreterare uttryckte frustration över barnens situation. De ser att barn är utsatta och att de behöver hjälp. Några var kritiska till att barnpsykiatri inte vill ta emot barn när konflikten pågår och några ansåg att socialtjänsten inte har tillräckligt med stödinsatser för familjer och barn som är i kris på grund av en tvist. Många familjer är i behov av insatser också av andra skäl.

Flera familjerättsverksamheter framförde att utredningstiderna är för korta. Det saknas tid att fördjupa utredningen och att träffa barnen vid flera tillfällen. Det kan ta tid att skapa förtroende. Det är också alltför lång tid ur barnens perspektiv mellan utredning och dom.

Vidare framfördes besvikelse över att domstolen inte lyssnar på barnen. Tingsrätten dömer ofta utifrån generella antaganden om att barns bästa är att ha kontakt med båda sina föräldrar och att gemensam vårdnad är det bästa i alla situationer. Tonåringar som kan vara mycket tydliga med vad de vill, blir besvikna när tingsrätten tar ett annat beslut. Föräldrarätten är stark i domstolen och några ansåg att barnombud eller barndomstol är ett sätt att stärka barnperspektivet.

Kommunerna organiserar och arbetar olika

Socialtjänstens familjerättsverksamheter har olika arbetssätt och olika förhållningssätt i sin strävan att göra barnen delaktiga. Utredarna har olika förutsättningar beroende på hur arbetet organiseras och även utifrån kommunens storlek.

I en större kommun kan en familjerättsekreterare arbeta enbart med vårdnads-, boende- och umgängesutredningar, ofta i en grupp med kolleger som har samma arbetsuppgifter. Handläggaren i en liten kommun kan inte alltid arbeta specialiserat eftersom bara ett fåtal familjerättsärenden aktualiseras varje år. Där är det vanligt med kombinerade tjänster; utredaren har ansvar för både familjerätt och social barnavård.

En del kommuner samverkar i nätverk eller går samman i en organisation med en gemensam nämnd. Det förekommer också att en kommun har avtal med en näraliggande kommun att handlägga utredningar om vårdnad, boende och umgänge. Andra kommuner anställer erfarna socionomer för att genomföra utredningarna på konsultbasis.

I flera av de kommuner som Socialstyrelsen besökte arbetar utredarna två och två. De träffar också barnen tillsammans. I de minsta kommunerna är utredandet ofta ett ensamarbete. Men familjerättssekreterare samarbetar ibland med en kollega som handlägger barnärenden eller tillfälligt i ett enskilt ärende med handläggare i en annan kommun.

Det finns behov av kompetensutveckling

De flesta familjerättssekreterare som Socialstyrelsen mötte i intervjuerna är erfarna socionomer, men de efterfrågade ändå mer kunskap. Möjligheten att få vidareutbildning varierar, men variationen beror inte på kommunens storlek. Även handläggare i små kommuner har tagit del av konferenser, kurser och vidareutbildningar.

Socialstyrelsen frågade i enkäten om det upplevda behovet av kompetensutveckling när det gäller att låta barn komma till tals. Merparten av kommunerna har svarat att familjerättens utredare behöver förbättra sin kompetens. Många önskar utbildning i samtalsmetodik (62 procent). Hälften av kommunerna önskar utbildning i något ”verktyg”, till exempel tejpning (50 procent). Kunskap om barns utveckling efterfrågas också (41 procent). Därutöver uttrycks bland annat behov av fördjupad utbildning i vårdnads-, boende och umgängesutredningar samt kunskap om aktuell forskning inom området.

Barngruppsverksamheter finns i varannan kommun. I enkäten besvarade kommunerna också frågan om de erbjuder barn till separerade föräldrar att delta i gruppverksamhet. I hälften av kommunerna finns den möjligheten för barn att träffa andra barn med samma erfarenheter och få stöd att hantera sin situation.

De flesta kommuner som har gruppverksamhet driver den i egen regi. Andra erbjuder insatsen i samverkan med en annan kommun. Ett litet antal kommuner samverkar med en frivilligorganisation i detta syfte.

Kommuner har kommenterat i enkäten hur de möter barnens behov av stöd eller hur de vill utveckla detta. Några erbjuder individuellt stöd till barnen. En del hänvisar till att kommunen är liten och underlaget otillräckligt för barngrupper. Andra beskriver att de köper platser eller har gemensam verksamhet med en annan kommun.

Flera kommuner uttryckte en önskan att utveckla stödet till barnen genom att erbjuda gruppverksamhet, men att personalsituation och arbetsbelastning försvårar detta. Flera har planer eller utreder möjligheterna att starta sådan verksamhet.

Diskussion och rekommendationer

Socialtjänstens arbete med att utreda vårdnad, boende och umgänge fungerar i stort sett väl i kommunerna. Det finns kompetens, engagemang och en strävan att låta barn vara delaktiga. Socialstyrelsen har ändå sett några tydliga förbättringsområden.

Socialstyrelsen kartläggning bekräftar i stora delar kunskap som redan finns om socialtjänstens arbete med utredningar om vårdnad, boende och umgänge och barnens delaktighet. Vårdnadskommittén redovisade 2002 att utredarna träffar barnen, men att små barn inte kommer till tals. Kommittén fann också att barns vilja i många fall inte redovisades och följdes.¹⁴

Likaså konstaterar Socialstyrelsen i rapporten *Familjerätten och barnet i vårdnadstvister* (2011) att ålder avgör om det är lämpligt att tala med ett barn och att utredare kan vara tveksamma till hur de ska hantera barnets utsagor.¹⁵ Även forskning har visat att det är svårt för yngre barn att komma till tals i utredningarna (Sundhall 2012, Dahlstrand 2004 med flera).

Enligt 11 kap. 10 § socialtjänstlagen (SFS 2991:453), SoL, har barn rätt att få relevant information och ska få möjlighet att framföra sina åsikter. Om barnet inte framför sina åsikter, ska hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt. Barnets åsikter och inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad. I föräldrabalken, FB, finns motsvarande bestämmelser. Bland annat framgår av 6 kap. 19 § fjärde stycket FB att den som genomför en utredning om vårdnad, boende och umgänge ska, om det inte är olämpligt, försöka klarlägga barnets inställning. I Socialstyrelsens handbok och allmänna råd om socialnämndens ansvar för vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge (SOSFS 2012:4) får socialtjänsten stöd i tillämpningen av de bestämmelser som gäller. Socialstyrelsens kartläggning visar emellertid att kommunerna inte alltid följer de rekommendationer som framgår av handboken och allmänna råden.

De förbättringsområden som tydligast visat sig i kartläggningen handlar om att barn i en del kommuner ska ha nått en viss ålder för att erbjudas enskilda samtal, att barn erbjuds bara enstaka samtal och att socialtjänsten inte i tillräcklig omfattning använder metoder och hjälpmedel för att underlätta för barnen. Det visade sig också att barn sällan får information om vad utredaren kommit fram till och att socialtjänsten inte har ett uppföljande samtal efter att domen kommit.

Barnets ålder avgör om barnet får vara delaktigt
Socialstyrelsens kartläggning visar att var femte kommun har en nedre ådersgräns för enskilda samtal med barn och att de flesta sätter den till fem eller sex år. Övriga kommuner utgår från en bedömning av det enskilda barnets utvecklingsnivå och förmåga att uttrycka sig. Men det är en stor spännvidd mellan bedömningarna om när samtal är lämpligt. En del utredare samtalar enskilt med barn från tre års ålder och andra ger inte barn som är sex år, eller äldre, möjlighet att komma till tals.

¹⁴ Barnets bästa, föräldrars ansvar. Del A och B. SOU 2005:43. s. 31.

¹⁵ Socialstyrelsen 2011. *Familjerätten och barnet i vårdnadstvister*. s. 15, s. 21.

Det kan finnas andra skäl än ålder och utveckling till att barn inte kommer till tals enskilt – barnet kanske inte vill säga sin mening eller föräldern ger inte sitt samtycke. En del barn är helt enkelt för små och kan inte prata. Men alla barn ska få möjligheten att vara delaktigt och ålder ska inte vara ett kriterium.

För att göra det möjligt att ha samtal även med små barn behöver socialtjänsten anpassa samtalen efter barnets förutsättningar. Det är en fråga om pedagogik; att utredaren ger det stöd som behövs och använder metoder och andra hjälpmedel. Det är inte heller oviktigt i vilken omgivning barnet möter utredaren. I en barnanpassad miljö kan barnet känna sig tryggare.

- Socialstyrelsen konstaterar att små barn inte får möjlighet att vara delaktiga och att socialtjänsten i större utsträckning bör anpassa möten och samtal efter barnets individuella förutsättningar.

Barn erbjuds inte fler än ett eller två enskilda samtal. Socialstyrelsens kartläggning visar att det är få barn som erbjuds fler än ett eller två samtal med utredaren. Det tyder på att det inte är individuella bedömningar som avgör hur många gånger utredaren möter barnet, utan socialtjänstens egen praxis.

För att bygga upp ett förtroende, så att barnet vågar berätta om sin situation, kan det vara nödvändigt att träffa barnet vid flera tillfällen. Detta gäller barn i alla åldrar. För att barn ska kunna bli delaktiga kan det krävas både flera samtal och anpassat stöd.

- Socialstyrelsen anser att socialtjänsten genom ett systematiskt kvalitetsarbete bör tillförsäkra alla barn delaktighet utifrån individuella förutsättningar.

Metoder är inte självklart

Socialstyrelsens kartläggning visar att en femtedel av kommunerna inte använder definierade metoder. Övriga använder metoder och hjälpmedel mer eller mindre rutinmässigt. Det finns således ett utbud av metoder och kunskap om hur de ska användas i de flesta kommunerna. När socialtjänsten inte använder dem kan det handla om brist på kunskap, men också ibland om ett synsätt att särskilda metoder inte behövs.

Av förarbeten till lagstiftningen framgår att det är nödvändigt för att barns bästa ska tillgodoses, att handläggaren får utbildning när det gäller att samtala med barn på barns villkor och att tolka barns uttrycksätt. Olika utredningsmetoder kan enligt lagstiftaren behöva utvecklas.¹⁶

Socialstyrelsen anser att metoder och hjälpmedel kan vara en förutsättning för att små barn ska kunna uttrycka sig och känna sig trygga i samtalsituationen. Kartläggningen visar att det finns kommuner som behöver utveckla barnsamtalen, framförallt med små barn. Alla kommuner behöver ha tillgång till en ”verktygslåda”, att använda vid behov, och utredare i vissa kommuner behöver komplettera sina kunskaper.

---

¹⁶ Prop. 2005/06:99 s.46

- Socialstyrelsen anser att alla kommuner behöver kunskap om och tillgång till metoder som underlättar för barnen vid samtal. En del kommuner behöver därför erbjuda utbildning till sina utredare.

Ingen återkoppling till barnen

Det framkom i kartläggningen att utredare i samband med samtalet stämmer av med barnet om vad som sagts, men att det är sällan som barn får information om utredarens bedömning och rekommendation till domstolen. Barnen får därför inte veta vad utredaren har kommit fram till om inte föräldrarna vidarebefordrar detta. Även om föräldrarna berättar kan barnet behöva information direkt från utredaren för att få förklarar för sig hur denne tänkt.

Socialtjänsten bör enligt Socialstyrelsens allmänna råd om socialnämndens ansvar för vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge (SOSFS 2012:4) erbjuda barnet ett avslutande samtal. Socialstyrelsen konstaterar att detta inte är en rutin i kommunerna. Barn undanhålls för dem viktig information när de inte får veta vad utredaren kommit fram till.

- Socialtjänsten bör genom ett systematiskt kvalitetsarbete säkerställa att avslutande samtal genomförs med barnen.

Ingen återföring sker efter domen

Bara en av de femton kommuner som Socialstyrelsen besökte har en rutin att ta kontakt med barnen efter att domen kommit. Samtliga verksamheter var medvetna om innebörden i lagstiftningen och de allmänna råden, men såg svårigheter i att tillämpa bestämmelsen. Flera efterfrågade vägledning. Ett problem för socialtjänsten är att det krävs medverkan och ett samtycke från föräldrarna för att det ska vara möjligt att genomföra det uppföljande samtalet.

- Socialstyrelsen avser att ta fram ett meddelandeblad för att ge socialtjänsten stöd i att tillämpa bestämmelsen om uppföljning enligt 5 kap. 1 § FB.

Ibland svårt att utläsa om barnets åsikt har beaktats

Kartläggningen visade att barnets inställning framgick i de flesta utredningarna. Utredarna redovisar barnsamtalen och vad som kommit fram där, men inte lika ofta hur barnets åsikt beaktats. Ibland förefaller barnets åsikt eller inställning ändå ha påverkat bedömningen.

Utredaren kan ha avstått från att tydliggöra barnets åsikt av hänsyn till barnets integritet och behov av skydd. Men om barnet åsikt på så sätt är underförstådd och ”invävd” i texten krävs att domstolen kan ”läsa mellan raderna”. Det kan domstolen inte förväntas göra. Följden kan bli att domstolen inte får tillräckligt underlag för att avgöra vad som är barnets bästa.

Utredare av vårdnads, boende och umgängeskonflikter beskriver samstämmigt det dilemma de ställs inför – att skydda barn och samtidigt se till att de är delaktiga och uttrycker sin vilja. Utredare beskriver att barn är lojala, att de slits mellan föräldrarna och ibland används som redskap i konflikten. När barn är delaktiga och får möjlighet att påverka genom att säga sin mening, får de samtidigt ett ansvar och blir indragna i rättsprocessen. En del barn är väl medvetna om detta, barn har berättat att de tänker på konsekvenserna av sina handlingar och ställningstaganden.

Det kan vara rimligt att socialtjänsten inte alltid dokumenterar barnets inställning eller hur barnets åsikt påverkat bedömningen. Även om det försvårar för domstolen kan det vara rätt hanterat ur barnets perspektiv. Men barnets rätt att komma till tals och uttrycka sin åsikt får aldrig åsidosättas. Det är viktigt att barnets åsikt tas till vara; att utredaren lyssnar och tar hänsyn till barnets åsikt.

Socialstyrelsen konstaterar att det riktas motstridiga krav mot socialtjänsten. Lagstiftaren vill att barnets åsikt eller inställning ska beaktas. Det ska framgå i utredningen vilken betydelse barnets åsikt haft för utredarens bedömning. Men lagens förarbeten talar samtidigt om att utredaren ska ta hänsyn till barnets integritet och behov av skydd. Frågan är på vilket sätt utredaren ska följa lagens krav och ändå ta hänsyn till barnet?

- Socialstyrelsen finner att detta kan vara en fråga för 2014 års vårdnadsutredning som på regeringens uppdrag ska utvärdera vårdnadsreformen från 2006.

Vad är viktigt för barnen?

Barn har berättat att de kan ha svårt att uttrycka vad de vill. Om ett barn vågar berätta för en utredare kan barnet ändå uppleva att dess vilja och åsikter inte tas på allvar. Och barn är rädda för att inte bli trodda och att bli ifrågasatta av vuxenvärlden. Det händer att barn i en utredningsprocess inte vet vem de har träffat och varför. Barn berättar också om brist på information och inflytande.

För att socialtjänstens möten med barnen ska ske på barnens villkor måste barns röster tas tillvara också här. Barns erfarenheter och synpunkter kan hjälpa socialtjänsten att kontinuerligt förbättra och utveckla samtalen. Bara i ett fåtal av de kommuner Socialstyrelsen besökte frågar socialtjänsten barnen vad de tycker om att delta i samtalen genom en enkät, eller på något annat systematiskt sätt.

- Socialstyrelsen anser att socialtjänsten bör ta reda på barns uppfattning om samtalen för att sammanställa och använda i kvalitetsutvecklingen.

För att kunna ta ställning till sin rätt att var delaktig behöver barnet information. För en del barn kan det vara tillräckligt.

Det är en viktig uppgift för socialtjänsten att ge information anpassad till det enskilda barnets förutsättningar. Barnet behöver hjälp att förstå vad som händer och sin egen roll i utredningsprocessen. Barnet måste få förklarat för sig utredarens uppgift och varför samtalet äger rum. Likaså måste barnet få hjälp att inse konsekvenserna av att delta i samtalet och även hur det kan bli om han eller hon inte vill uttrycka sin åsikt.

Barnen behöver informeras på olika sätt och vid upprepade tillfällen. Ett sätt är genom en informationsbroschyr som förklarar socialtjänstens och domstolens roll. Sådana broschyrer, eller foldrar, utformade för barn finns redan nu i en del kommuner.

- Socialstyrelsen kommer att ta fram barnanpassad information så att alla barn, oavsett bostadsort, kan få tillgång till sådan.

Referenser

1. Socialstyrelsen 2014. Familjerätt år 2013.
2. Barnombudsmannen. Pm. 2014-11-03.
3. BRIS-rapport 2013. ”Lyssna på mig”, Barnets upplevelse av skilsmässa och föräldrars konflikt.
4. Barn- och familjestatistik 2012, Statistiska centralbyrån, SCB 2013.
5. Barnets bästa, föräldrars ansvar. Del A och B. SOU 2005:43.
6. Gustavsson, M. Barnets Röst. Norrköping. 2011.
7. Övereeide, H. Samtal med barn. Metodiska samtal med barn i svåra livssituationer. 2010.
8. www.bof-tejping.com
9. Sjölin-Nilsson, B och Nilsson, J. Tejping. Kursmaterial. 2009.
10. Askland, L och Sataöen, S-O. Utvecklingspsykologiska perspektiv på barns uppväxt. 2003.
11. Familjerättssociologernas Riksförening 2014. Det här vill jag berätta. www.sfsr.se
12. Vårdnad, boende och umgänge. Stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt. Handbok. Stockholm: Socialstyrelsen; 2012.

Bilaga 1: Utvalda kommuner

Kommun	Antal granskade utredningar	Andel av det totala antalet utredningar
Storstad		25 %
Stockholm; sdn Lilje- holmen- Hägersten	10	
Göteborg	10	
Malmö	12	
>70.000 inv.		21 %
Umeå	10	
Eskilstuna	6	
Nacka	11	
30 – 70.000 inv.		21 %
Trelleborg	10	
Borlänge	8	
Hudiksvall	9	
15-30.000 inv.		24 %
Kiruna	7	
Salem	10	
Vimmerby	9	
Färre än 15.000		9 %
Gnesta	5	
Strömsund	7	
Askersund	5	

Bilaga 2: Barns rätt att komma till tals

Det var enligt Socialstyrelsens statistik knappt 7 200 barn (0-17 år) som år 2013 var föremål för socialtjänstens utredningar om vårdnad, boende eller umgänge.¹⁷ Barnen är aktuella hos familjerätten för att deras föräldrar inte kommer överens. Vilka rättigheter har barnen? Vad har socialtjänsten och domstol att ta hänsyn till?

Bestämmelserna i socialtjänstlagen, SoL, och föräldrabalken, FB I artikel 12 i FN:s konvention om barns rättigheter anges att barnet ska beredas möjlighet att, antingen direkt eller genom företrädare, höras i alla domstolsförfaranden och administrativa förfaranden som rör barnet. Det finns ingen nedre åldersgräns. Konventionsstaterna ska tillförsäkra det barn som har förmågan att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. Artikel 3 i barnkonventionen är en annan grundläggande princip som innebär att barns bästa alltid ska sättas i främsta rummet. Barnets situation, behov och intressen ska alltid beaktas i beslutsfattandet. Svensk lagstiftning har anpassats och utvecklats för att befästa barnperspektivet och uppfylla barnkonventionens krav. I bland annat S och FB har barns rätt förtydligats.

I socialtjänstlagen, SoL, framgår att

- barnet ska få relevant information,
- ett barn ska ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör honom eller henne,
- om barnet inte framför sina åsikter, ska hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt, och
- barnets åsikter och inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad (11 kap. 10 § SoL).

Andra bestämmelser i FB talar om barnets rätt att komma till tals:

- Hänsyn ska tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad. (6 kap. 2 a § tredje stycket FB)
- Om det inte är olämpligt, ska den som verkställer utredningen försöka klarlägga barnets inställning. (6 kap. 2 a § fjärde stycket FB)
- Innan socialnämnden lämnar upplysningar, ska den om det är lämpligt, höra föräldrarna och barnet (6 kap. 20 §, andra stycket FB)

Att barn får möjlighet att uttrycka sin vilja innebär en rättighet för barnet, men ingen skyldighet – det får inte vara ett tvång för barnet att uttrycka sin åsikt. Barnet får inte pressas på synpunkter i en utredning om vårdnad,

---

¹⁷Barn- och familjestatistik 2012, Statistiska centralbyrån, SCB 2013.

boende och umgänge. Om barnet inte kan eller vill uttrycka sin vilja ska barnets inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt. Det är också viktigt att beakta barnets rätt att få information och få hjälp att förstå vad som sker. Det är en förutsättning att barnet förstår för att han eller hon ska kunna ge uttryck för sin inställning.¹⁸

Att barnets intressen och vilja ska sättas i främsta rummet innebär inte alltid att vuxna ska följa barnets önskning. Det grundläggande är att barn ska få möjlighet att komma till tals, att dess åsikter respekteras och att barn är delaktiga i det som rör dem. Men det är vuxna som tolkar och väger samman det barnet sagt med annat beslutsunderlag för att kunna bedöma vad som är barnets bästa och fatta beslut utifrån det.¹⁹

Socialtjänstens utredningsrapport

Det är utredarens uppgift att förmedla till domstolen hur barnet tänker, upplever sin situation och vilka synpunkter barnet har. De uppgifter barnet lämnat ska hanteras varsamt och med hänsyn till barnets integritet. Om det är olämpligt att klarlägga barnets inställning bör detta anges, liksom skälen.²⁰

Det framgår av SOSFS 2012:4 Allmänna Råd att den familjerättssekretären som gör utredningen bör inledningsvis tala om för barnet varför samtalet förs. Därefter bör utredaren låta barnet berätta eller på annat sätt åskådliggöra hur barnet ser på sin situation och ge honom eller henne en möjlighet att förmedla sin inställning. Om utredaren gör bedömningen att det inte är lämpligt att tala med barnet, bör orsaken till detta redovisas för domstolen.

De allmänna råden rekommenderar också att utredaren träffar barnet både enskilt och tillsammans med respektive förälder. Barnet bör informeras om skälet till utredningen. Kontakten med barnet bör inledas med att utredaren träffar barnet i vardera förälderns hemmiljö.

Om utredningen avser flera barn bör utredaren ge vart och ett av barnen möjlighet att komma till tals i enskilda samtal. Samtalens längd och innehåll bör alltid anpassas till barnets ålder och mognad. Och utredaren bör alltid kontrollera att uppgifterna uppfattats rätt.

Om det inte är olämpligt bör barnet, på samma sätt som föräldrarna, erbjudas ett avslutande samtal och informeras om vad utredaren har kommit fram till i utredningen.

I bedömningen bör utredaren lyfta fram innebörden och vikten av barnets egen inställning.

När utredningen avslutats och domen vunnit laga kraft bör socialnämnden erbjuda föräldrarna ett uppföljningssamtal. Också barnet bör erbjudas ett sådant om det inte är olämpligt.

---

¹⁸ Prop. 1994/95:224 s. 55

¹⁹ Socialstyrelsen 2004. Samtal med barn i socialtjänsten s.20

²⁰ Socialstyrelsen 2012. Handbok – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt, s. 244

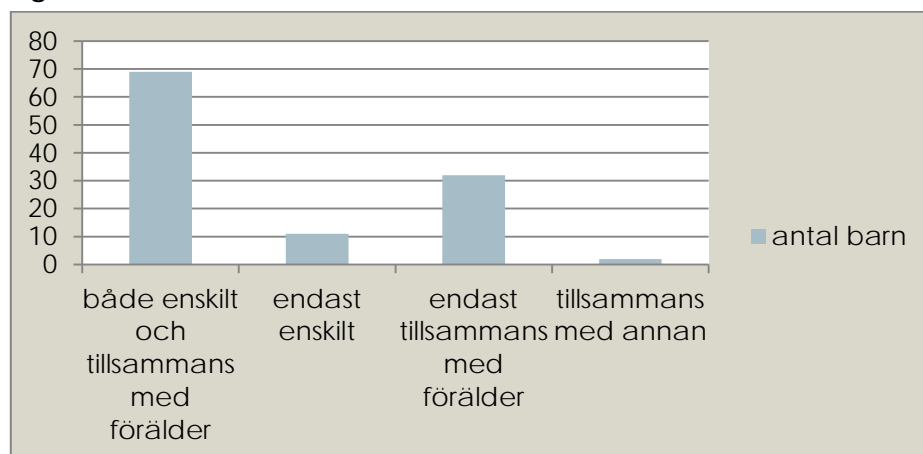
Bilaga 3: Tabell och diagram

Resultat från granskning av 130 utredningar

Omfattningen och var samtalen genomförs

Familjerättssekreterare träffar så gott som alla barn som är föremål för en utredning om vårdnad, boende eller umgänge. Enskilda samtal genomförs med två tredjedelar av barnen (figur 1).

Figur 1. Hur har utredaren träffat och talat med barnet?

Oftast träffar familjerättssekreteraren barnet hemma hos vardera föräldern och därefter i ett enskilt samtal på socialkontoret. Enskilda samtal genomförs i olika omfattning i olika åldersgrupper och även antalet samtal per barn varierar med åldern

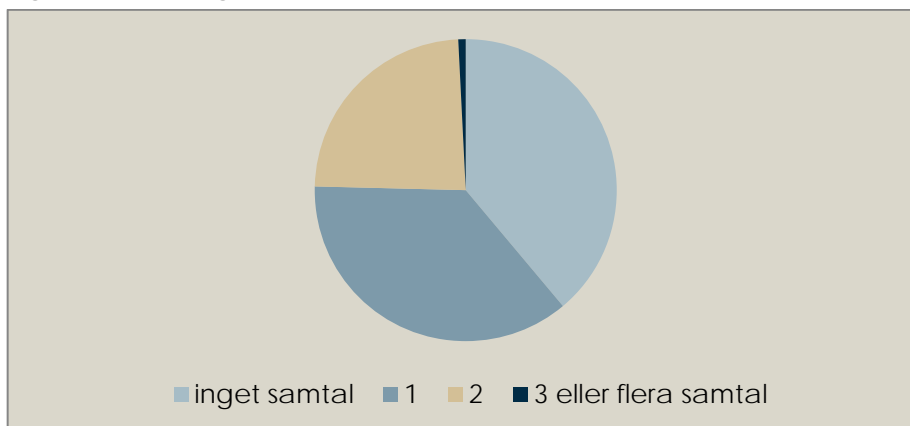
Tabell 1. Andel av barnen som haft enskilda samtal fördelat på ålder

Åldersgrupp	Antal barn	Andel enskilda samtal
0-3 år	12	0
4 år	4	0
5 år	9	33 %
6 år	7	57 %
7-8 år	30	65 %
9-10 år	25	71 %
11-12 år	22	83 %
13 + år	21	100 %

Familjerättsutredarna har inte genomfört enskilda samtal med barn som är yngre än fem år. Andelen barn som hade enskilda samtal ökar med åldern (tabell 1).

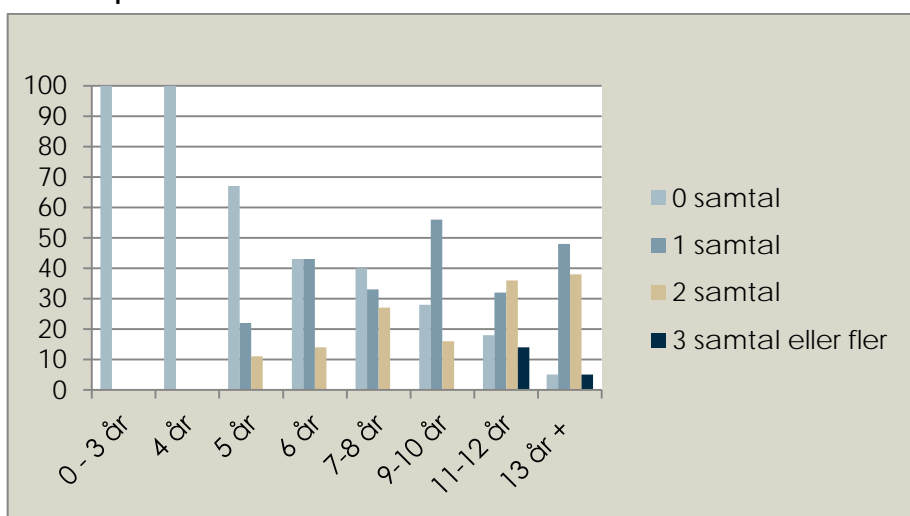
Vanligast är ett eller två samtal.

Figur 2. Hur många enskilda samtal har utredaren haft med barnet?

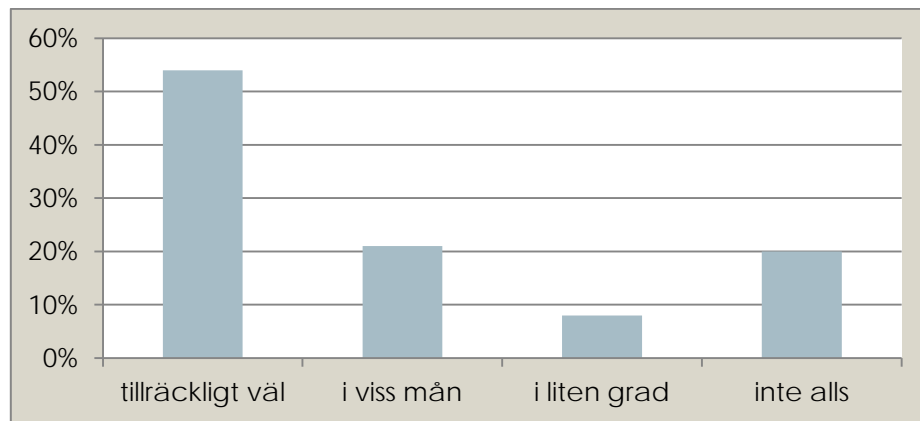
Totalt var det drygt en tredjedel av barnen (39 procent) som inte alls pratade enskilt med utredaren. Cirka en tredjedel (37 procent) hade ett samtal, cirka en fjärdedel (24 procent) hade två. Bara enstaka barn erbjöds tre eller flera samtal (figur 2).

Figur 3. Andelen barn per åldersgrupp (procent) som fått enskilda samtal fördelat på antal samtal

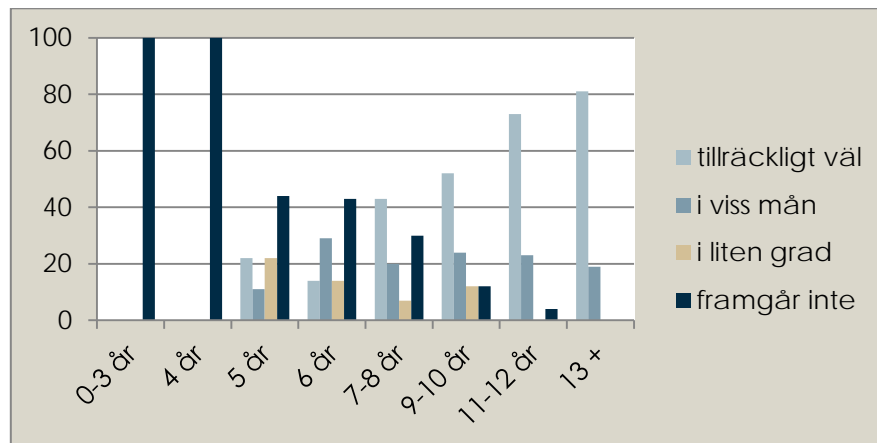
Dokumentationen och betydelsen av barnets åsikt
 Barnets åsikter dokumenteras i utredningarna men det framgår inte alltid hur de beaktas och påverkar utredarens bedömning och rekommendationen till domstolen.

Figur 4. Framgår barnets åsikter/barnets inställning i utredningen?

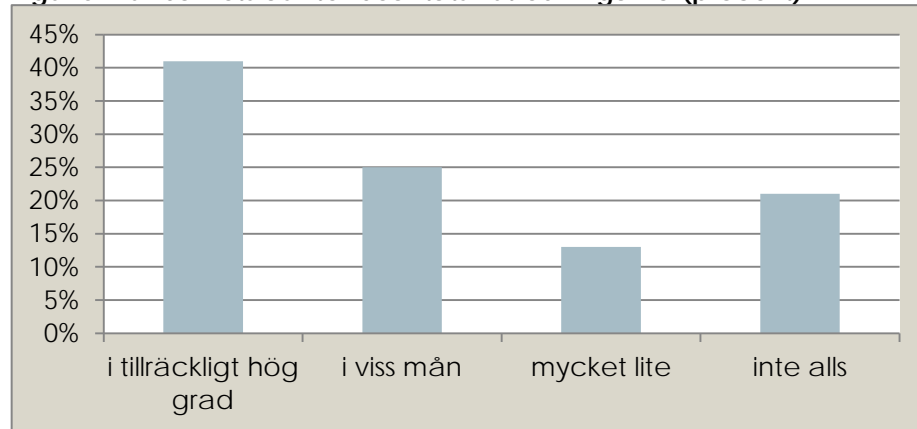
Det visade sig att barnets åsikter framkom tillräckligt väl i ungefär hälften av de granskade utredningarna och i viss mån i ytterligare en fjärdedel. Men i en fjärdedel av utredningarna dokumenterades barnets inställning i bara liten grad eller inte alls (figur 4).

Figur 5. Hur barnets åsikter/barnets inställning framgår fördelat på ålder

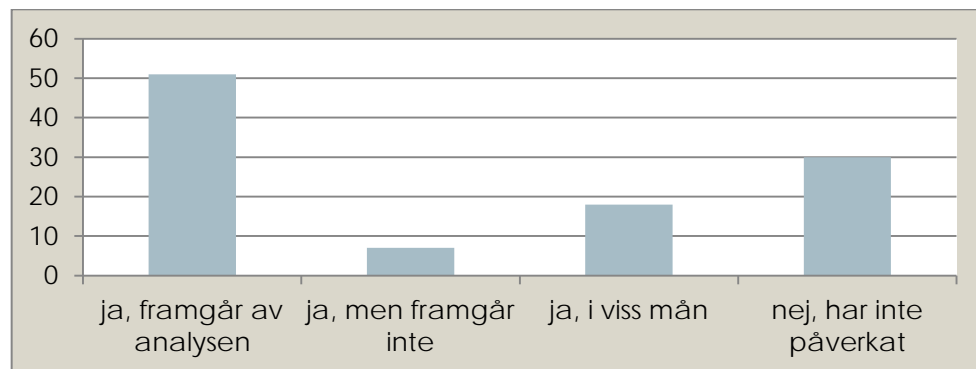
Barns inställning framgår i utredningarna i ökande grad med barnens ålder (figur 5).

Figur 6. Hur barnets åsikter beaktats i utredningarna (procent)

I 41 procent av utredningarna framgår tillräckligt tydligt hur barnets åsikter har beaktats. I ytterligare 24 procent framgår detta i viss mån. I 34 procent av utredningarna framgår det mycket lite eller inte alls hur barnets vilja har beaktats (figur 6).

Figur 7. Har barnets åsikt påverkat utredarens ställningstagande/rekommendation?

I cirka hälften av utredningarna framgår att barnets åsikt har påverkat utredarens rekommendation. I några av utredningarna var detta inte tydligt men det gick ändå att utläsa att rekommendationen följde barnets vilja. I cirka en fjärdedel av de utredningar där utredaren gjort en rekommendation hade barnets inställning inte påverkat (figur 7).

Bilaga 4: Aktuella regeringsuppdrag inom familjerättsområdet

Regeringen har under senare år gett Socialstyrelsen flera uppdrag med anledning av lagändringar inom det familjerättsliga området.

Om 2006 års vårdnadsreform

Socialstyrelsen fick 2011 i uppdrag av regeringen att följa upp hur 2006 års vårdnadsreform fått genomslag i socialtjänstens arbete. Socialstyrelsen konstaterade att det finns skillnader i kommunernas arbetssätt och förutsättningar att lösa föräldrars tvister, men att det finns en god generell kompetens hos utredarna. Vidare fann Socialstyrelsen att dokumentationen av barnsamtalen behöver förbättras liksom de riskbedömningar som görs.

Socialstyrelsen kom fram till att det behövs vägledning och stöd till kommunernas socialtjänst. Det visade sig också att socialtjänsten önskar mer stöd från Socialstyrelsen för att kunna verka för barnens bästa i frågor om vårdnad, boende och umgänge.²¹

Om umgängesstöd

Umgängesstöd innebär att en särskilt utsedd person närvarar när barnet träffar en umgängesförälder. Syftet är att skapa trygghet för barnet. Enligt en bestämmelse som infördes 2010 fick domstolarna en reglerad möjlighet att besluta om umgängesstöd när barnet har behov av det. Socialstyrelsen fick i regleringsbrevet 2013 regeringens uppdrag att redovisa hur kommunerna hanterar domstolars beslut om umgängesstöd enligt 6 kap. 15 c § FB samt på vilket sätt kommunerna lever upp till sina åtaganden. Socialstyrelsens undersökning visade att frågor om umgängesstöd är svåra att hantera både för domstolen och för socialnämnden.²²

Erfarenheter av samarbetssamtal ska kartläggas

I regleringsbrevet för 2014 fick Socialstyrelsen ett uppdrag att kartlägga föräldrars erfarenheter och upplevda kvalitet i deltagande i samarbetssamtal. Därutöver att kartlägga samtalsledares utbildning, effekterna av samtalen med mera. Uppdraget ska redovisas senast den 31 december 2015.

Ett kunskapsstöd för bedömning av "ålder och mognad"

Regeringen har också gett Socialstyrelsen i uppdrag att ta fram ett kunskapsstöd till socialtjänsten och hälso- och sjukvården i arbetet att bedöma barns utsagor utifrån ålder och mognad. Lagstiftningen är tydlig med att socialtjänsten behöver ta ställning till barnets ålder och mognad både när information ska lämnas till barnet och när barnets åsikt eller inställning ska inhämtas. Uppdraget ska redovisas den 31 december 2015.

---

²¹ Socialstyrelsen 2011. Familjerätten och barnet i vårdnadstvister. Uppföljning av hur 2006 års vårdnadsreform slagit igenom i socialtjänstens arbete

²² Socialstyrelsen 2013. Familjerätt. Kommunernas arbete med umgängesstöd.